

Захист і карантин рослин. 2011. Вип. 57.
УДК 595.7:632.93:016:929

О.І. БОРЗИХ, почесний академік НААН,
кандидат сільськогосподарських наук
Інститут захисту рослин НААН

ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ЗАХИСТУ РОСЛИН В 30-ті РОКИ XX СТОРІЧЧЯ: НЕДОСЛІДЖЕНІ СТОРІНКИ ІСТОРІЇ

Представлено історико-науковий аналіз діяльності Інституту захисту рослин в 1930-х роках у структурі новоствореної Всеукраїнської академії сільськогосподарських наук (ВУАСГН).

**історико-науковий, науково-дослідний, інститут, захист рослин,
сільське господарство**

Як відомо, сільське господарство в нашій державі належить до однієї з пріоритетних галузей діяльності. Його головним завданням залишається збільшення кількості урожаю, що найбільшою мірою досягається завдяки високоефективній системі захисту рослин. Пошук ефективних засобів захисту сільськогосподарських культур має давню традицію й свою історію, як і сільськогосподарська дослідна справа загалом, що отримала загальнодержавну координуючу структуру і повну фінансову підтримку тільки після остаточного встановлення на українських землях Радянської влади. Як усе це відбувалось висвітлено в багатьох наукових працях, але і досі залишається чимала кількість маловідомих, або й зовсім недосліджених сторінок в літописі вітчизняного дослідництва, зокрема й в історії створення Інституту захисту рослин Національної академії аграрних наук України.

Якщо не враховувати державотворчу діяльність Сільськогосподарського вченого (згодом — наукового) Комітету України при про-

фільному наркоматі впродовж 1918—1927 років та дорадчу — з боку Науково-Консультаційної Ради при Народному комісаріаті земельних справ (НКЗС), згідно з віднайденими архівними матеріалами, відлік свого історичного шляху Інститут розпочинає від кінця 20-х рр. XX ст., коли для потреб становлення колгоспно-радгоспного господарювання широко запроваджувалась інституалізація дослідництва. Постановою № 154 РНК УРСР від 22 травня 1931 року було створено Всеукраїнську академію сільськогосподарських наук з метою єдиного організаційного й методичного керівництва діяльністю науково-дослідних установ галузі [1]. Основну організаційну роботу при переході сільськогосподарської дослідної справи спочатку на інституалізовану, а потім і загальноакадемічну координуючу основу виконував дорадчий орган НКЗС УРСР — Науково-Консультаційна Рада, створена раніше Постановою ВУЦВК і РНК від 11 січня 1928 року [2].

Складові системи сільськогосподарських науково-дослідних установ СРСР, у тому числі й УРСР, було детально обговорено на Пленумі Всесоюдної академії сільськогосподарських наук ім. Леніна, який відбувся 17—19 травня 1930 р. в Москві і в основному сприйняв українську мережу як певну республіканську систему науково-дослідних установ з Всеукраїнською академією сільськогосподарських наук на чолі. Щоб забезпечити вже в поточному році роботу нових республіканських науково-дослідних інститутів НКЗС звернувся з проханням виділити з резервного фонду Раднаркому УРСР необхідні додаткові асигнування в розмірі 500 000 крб, для Інституту захисту рослин — 40 000 крб. Також планувалося будівництво академістечка в м. Харкові, де передбачалося розмістити 12 науково-дослідних установ, серед них й Інститут захисту рослин. Попередній орієнтовний кошторис на будівництво установ складав 10 325 000 крб [3].

Архівні матеріали свідчать, що протягом 1930 року в м. Харкові організовувалися інститути республіканського значення — Організації праці в сільському господарстві, Механізації та електрифікації, Грунтознавства і добрень, у тому числі й Інститут захисту рослин [4]. Ще один архівний документ зазначає, що відповідно до постанови Ради народних комісарів (РНК) СРСР від 1 лютого 1935 р., РНК УРСР та ЦК КП(б)У постановили створити Український науково-дослідний інститут соціалістичного землеробства на базі Українського інституту рослинництва, Українського інституту захисту рослин і Українського інституту добрень і грунтознавства [5]. Отже, можемо припустити факт повноцінної діяльності Інституту захисту рослин з 1931 до 1935 року. Зауважимо, що інший документ визначає Український науково-дослідний інститут захисту рослин, як філію союзного з підлеглими опорними пунктами — Херсонським, Синельниковським і Харківським [6].

Одразу після створення ВУАСГН розгорнула активну діяльність щодо координованого за державним замовленням наукового забезпечення ведення сільського господарства. ВУАСГН першою серед інших галузевих академій країни формує тематичний план своїх науково-дослідних робіт. Було проведено низку нарад і конференцій, на яких обговорювали планування розвитку сільськогосподарської науки. План містив 4 розділи: народногосподарські завдання, проблематику науково-дослідної роботи, вузлові теми та науково-дослідні заклади, що брали участь у вирішенні проблем і тем. Основні завдання цього плану були спрямовані на організаційно-господарче зміцнення колгоспів, проблеми підвищення врожайності загалом та пошуки методів і способів захисту рослин від шкідників і бур'янів зокрема. У лютому 1931 року на II Пленумі ВУАСГН затверджено плани робіт усієї мережі Академії [7]. Таким чином робота науково-дослідних установ сільськогосподарської галузі вже у 1932 р. здійснювалася на основі єдиного розгорнутого плану.

До створення ВУАСГН питаннями захисту рослин займався Відділ бур'янів Українського інституту прикладної ботаніки з відділами бур'янів Полтавської та Дніпропетровської дослідних станцій та відділ бур'янів Зернового інституту із зональними станціями [8]. У 1930 р. наукові установи та й сам НКЗС не були готові до роботи над зменшенням засміченості полів бур'янами. Зокрема, нічого не було зроблено для вивчення засміченості полів та організації заходів для знищення бур'янів й обмеження їх чисельності, у зв'язку з чим неможливо було передбачити розмір завданої шкоди. На нараді Наукової ради НКЗС УРСР, що відбулася 14 червня 1930 р. стосовно проблеми забур'яненості, було прийнято рішення про створення Комісії, постійного керівного та оперативних центрів з метою організації й проведення негайних заходів для вирішення проблеми масової забур'яненості полів. В освітні сільськогосподарські заклади вводився курс бур'янознавства (нині гербологія) нарівні із курсами ентомології та фізіопатології. Цей курс було включено до програми фітотехнічних та інших сільськогосподарських інститутів, профшкіл та агрономічних трудових шкіл. Зважаючи, що відділ бур'янів Українського інституту прикладної ботаніки (УІПБ) потребував функціонування дослідних пунктів в основних природних зонах України, як уже зазначалось, відділи бур'янів Полтавської та Дніпропетровської дослідних станцій переходили в його підпорядкування з їх штатами, коштами, устаткуванням, науковими матеріалами та земельними ділянками. Відділ бур'янів Українського зернового інституту та його зональні станції також переходили до складу відділу бур'янів УІПБ під методичне керівництво [9].

У вищезгаданому плані науково-дослідної роботи на 1932 р. ви-

рішення проблем захисту рослин вже покладалося на Український науково-дослідний інститут захисту рослин. «Проблема 1. Боротьба з шкідниками, бур'янами та хворобами сільськогосподарських рослин. Вузлові теми:

- а) способи боротьби з бур'янами агротехнічними та хімічними засобами;
- б) вивчення гранульованих отрут та їхнього застосування з допомогою аеропланів;
- в) опрацювання методики прогнозів масової появи шкідників;
- г) вивчення основних шкідників та хвороб рослин і міра їхньої шкідливості;
- д) розробка способів ефективної боротьби з шкідниками та хворобами сільськогосподарських рослин хімічними та іншими засобами.

Проблема 2. Агротехніка в боротьбі проти посухи. Підтема: способи боротьби з вимоканням, випріванням, видуванням озимих, з лядяною кіркою, грибними хворобами» [10].

Станом на 1933 р. в структурі ВУАСГН було 12 секторів. У секторі захисту рослин, який здійснював керівництво роботою Українського Інституту захисту рослин, працювали: завідувач; старший фахівець з питань боротьби з бур'янами у зернових та бавовняних сівозмiнах; старший фахівець з питань боротьби з бур'янами у буракових, картопляних та городніх сівозмiнах; старший фахівець-фітопатолог; старший фахівець-ентомолог [11].

Через кілька років існування ВУАСГН стала заручником політизації усіх складових життя країни. Особливо вплинули на долю Академії наслідки голоду 1932 року, виникнення якого Радянська влада поєднала з недоліками в роботі цього координуючого органу галузевої науки. Як наслідок, практично весь керівний склад Президії на чолі з першим віце-президентом А.М. Сліпанським був репресований, а ВУАСГН ліквідовано [12].

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. *Постанова РНК УСРР «Про організацію Всеукраїнської академії сільськогосподарських наук»* // Збірник законів та розпоряджень робітничо-селянського Уряду України. — № 18 (4 черв.). — Арк. 389—390.
2. *Петренко Н.* Утворення Науково-Консультаційної Ради / Н. Петренко // Вісн. с.-г. науки та дослід. справи. — 1928. — Т. 5, № 2. — С. 135—137.
3. *Центральний державний архів вищих органів (ЦДАВО) України*, ф. 27, оп. 10, спр. 79 [Лист Народного Комісара земельних справ УСРР М. Демченка до Ради Народних Комісарів УСРР з приводу

питання реконструкції науково-дослідної роботи в галузі сільського господарства], арк. 165—166.

4. Там само, оп.11, спр.12 [Список науково-дослідних установ у галузі сільського господарства в УСРР, розроблений Науковою радою НКЗС УСРР], арк.120—122; спр.1104 [Список членів Наукової ради НКЗС УСРР станом на кінець 1930 р.].

5. *Вергунов В.А.* Полтавське дослідне поле: становлення і розвиток сільськогосподарської дослідної справи в Україні (до 125-річчя державного дослідництва в агрономії та тваринництві) / В.А. Вергунов ; УААН, ДНСГБ. — К., 2009. — С. 194.

6. ЦДАВО України, ф. 1055, оп. 1, спр. 859 [Мережа науково-дослідних установ ВУАСГН на 1933 р.], арк. 4—6.

7. *Матеріяли* II пленуму Академії в питанні плянування сільськогосподарської науки: доповіді та зведений проблемно-тематичний плян науково-дослідної роботи Академії на 1932 рік / НКЗС УСРР. Всеукраїнська Академія сільськогосподарських наук. — Харків : Держсільгоспвидав, 1932. — 111 с.

8. ЦДАВО України, ф. 27, оп.11, спр. 1106 [Лист Голови Народи з проблеми боротьби з бур'янами О. Янати до Наукової ради НКЗС УСРР з рішеннями наради та проханням їх затвердити (16 червня 1930 р.)], арк. 53.

9. Там само, спр. 1106 [Протокол наради Наукової ради НКЗС УСРР з приводу проблеми боротьби з бур'янами (1 червня 1930 р.)], арк. 54—55.

10. *Матеріяли* II пленуму Академії в питанні плянування сільськогосподарської науки: доповіді та зведений проблемно-тематичний плян науково-дослідної роботи Академії на 1932 рік / НКЗС УСРР. Всеукраїнська Академія сільськогосподарських наук. — Харків : Держсільгоспвидав, 1932. — С. 278—280.

11. ЦДАВО України, ф. 1055, оп. 2, спр. 5 [Наказ №... по Всеукраїнській академії сільськогосподарських наук (20 вересня 1933 р.)], арк. 34—39.

12. Там само, спр. 57 [Приказ № 167 Народного Комиссара земледелия УССР Пачерного], арк. 71.